АЗӘРБАЈЧАН

ӘДӘБИ-БӘДИИ ЖУРНАЛ

10

1983

МӘ'НӘВИ ДАЈАГЛАРДАН БИРИ

КОРТӘБИИЛИК ҮНСҮРЛӘРИ, ДҮНЈА ВӘ РУС КЛАССИКАСЫНЫН, СОВЕТ ӘДӘБИЈЈАТЫ ӘСӘРЛӘРИНИН СЕЧИЛИБ АЗӘРВАЈЧАН ДИЛИНДӘ НӘШР ЕДИЛМӘСИНӘ, КЛАССИК ВӘ МҮАСИР АЗӘРБАЈЧАН ӘДӘБИЈЈАТЫ ӘСӘРЛӘРИНИН РУС ДИЛИИӘ, ССРИ-нин ДИКӘР ХАЛГЛАРЫНЫН ВӘ ХАРИЧИ ӨЛКӘЛӘРИН ХАЛГЛАРЫНЫН ДИЛЛӘРИНӘ ТӘРЧҮМӘСИНӘ ДАИР ЈАХШЫ ДҮШҮНҮЛМҮШ УЗУНМҮДДӘТЛИ ПЛАНЫН ОЛМАМАСЫ ИШӘ ЧИДДИ ЗИЈАН ВУРУР.

Азәрбајчан КП МК-нын «Республикамызда тәрчүмә ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында» гәрарындан.

Мүасир дөврдә сосиал вә мәдәни инкишафын, милли мәдәнијјәтләрин гаршылыглы тә'сиринин, милләтләрин бир-биринә јахынлашмасынын мүһүм васитәләриндән бири дә тәрчүмә ишидир. Тәрчүмә иши—дүнја халгларынын мәдәни ирси илә танышлыгдыр, бир халгын дилинин вә мәдәнијјәтинин даһа да зәнкинләшмәси вә инкишаф етмәсидир.

Азәрбајчанда Совет һакимијјәти гурулдугдан сонра мәдәнијјәтин дикәр саһәләри кими тәрчүмә иши дә сүр'әтлә инкишаф етмиш, дүнја әдәбијјатынын бир чох гијмәтли нүмунәләри Азәрбајчан дилиндә нәшр едилмиш, халгымызын бәдии вә ичтимаи фикринин бәһрәси олан ән јахшы әсәрләр исә ССРИ вә харичи өлкә халгларынын дилләринә тәрчүмә олунмушдур.

Сон илләрдә тәрчүмә ишинин һүдудлары даһа да кенишләнмиш, орижиналдан тәрчүмәјә дә диггәт артмышдыр. Инкилис, франсыз, алман, испан, болгар, фарс, әрәб вә с. дилләрдән бирбаша тәрчүмә едән кадрлар јетишмишдир.

Лакин бүтүн бунлара бахмајараг, тәрчүмә ишиндә һәлә дә чох чидди нөгсанлар вардыр. Азәрбајчан КП МК-нын «Республикада тәрчүмә ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында» гәрары да (мај, 1983) мәһз бу саһәдә мөвчуд олан нөгсанлары арадан галдырмага јөнәлдилмишдир.

Сон илләрдә тәрчүмә ишинин мигјасы доғрудан да хејли кенишләнмишдир. Тәәссүф ки, бу кәмијјәт көстәричиси әксәр һалларда кејфијјәт көстәричисинә чеврилмир. Азәрбајчан дилинә бә'зән тәсадүфи әсәрләр тәрчүмә едилир, јахуд ән јахшы әсәрләр кејфијјәтсиз һалда охучулара чатдырылыр. Нәшријјатлар бә'зән бу саһәдә плансыз ишләјир, тәрчүмәчилик габилијјәти олмајан адамлар бу ишә чәлб едилир.

Марксизм-ленинизм классикләринин вә кечмиш дөврләр мүтәфәккирләринин әсәрләринин Азәрбајчан дилинә тәрчүмәси, терминолокија иши, јүксәк тәрчүмәчи кадрларынын һазырланмасы, тәрчүмә ишинин тәшкили вә с. мәсәләләрлә бағлы нөгсанлар да гәрарда һаглы олараг гејд едилмиш, бу нөгсанлары арадан галдырмаг үчүн әмәли тәдбирләр планы ирәли сүрүлмүшдүр.

«Азәрбајчан» журналы сон илләрдә дүнја вә ССРИ халглары әдәбијјатынын бир сыра көзәл нүмунәләринин кениш охучу күтләсинә чатдырылмасында мүәјјән фајдалы ишләр көрмүшдүр.

Редаксијамызын «ТӘРЧҮМӘ: ПРОБЛЕМЛӘР, МҮЛАҺИЗӘЛӘР» ады илә тәшкил етдији бу сорғудан мәгсәд республикамызда тәрчүмә ишијлә бағлы бир сыра һәлли вачиб проблемләр һаггында фикир мүбадиләсидир.

1. Мә'лум олдуғу кими, бу јахынларда Азәрбајчан КП Мәркәзи Комитәси республикада тәрчүмә ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында хүсуси гәрар гәбул етмишдир.

Сиз тәрчүмәчи илә нәшријјатларымызын јарадычылыг әлагәләрини нә шәкилдә тәсәввүр едирсиниз? Тәрчүмә саһәсиндәки плансызлыг, әсәрләрин вә тәрчүмәчиләрин тәсадүфдән-тәсадүфә сечилмәси, бир сөзлә, тәрчүмә иши үзәриндә нәзарәтин олмамасы чидди нараһатлыг доғурур. Тәрчүмә тәсәррүфатыны саһмана салмаг үчүн нә кими тәдбир көрүлмәсини арзу едәрдиниз?

2. Республикада бәдии тәрчүмә саһәсиндә ихтисаслы кадрларын јетишдирилмәси мәсәләси һәлә дә өз һәллини көзләјир. Бу саһәдә һансы конкрет ишләри көрмәк мүмкүндүр?

Индики вәзијјәтдә бүтүн тәрчүмәләрин јалныз орижиналдан олмасыны тәләб етмәк нә дәрәчәдә реал олардыр? Үмумијјәтлә, исте'дадлы кәнч тәрчүмәчиләри Сизчә, һансы јолла вә нечә јетишдирмәк мүмкүндүр?

3. Совет халглары вә дүнја әдәбијјатынын ән јахшы нүмунәләриндән бә'зиләри һәлә 30—50-чи илләрдә Азәрбајчан дилинә тәрчүмә едилмишдир. Һәмин «көһнә» тәрчүмәләрә гајытмаг вә бу әсәрләри јенидән тәрчүмә етмәк зәрурәти вармы? Көһнә тәрчүмәчи нәсли илә јени тәрчүмәчи нәсли арасында әсаслы бир фәрг көрүрсүнүзмү вә бу фәрг кимин хејринәдир?

4. Мүасир дүнја әдәбијјаты вә совет әдәбијјатынын һансы нүмунәләринин тәрчүмәсини вачиб сајырсыныз?

5. Бәдии тәрчүмәнин аз ишләнмиш вә даим мүбаһисә доғуран проблемләриндән бири дә тәрчүмәчинин орижинала мүнасибәти мәсәләсидир. Сизин фикринизчә, бәдии тәрчүмә интерпретасија, јохса орижиналын сурәтини чыхармагдыр?

6. Республикада әдәби тәнгидин тәрчүмә ишинә мүнасибәти Сизи гане едирми? Һазырда тәрчүмә илә бағлы нә иш көрүрсүнүз? Тәрчүмәнин даһа һансы проблемләриндән данышмаг истәрдиниз?

ӘКБӘР АҒАЈЕВ

«Азәрбајчан» журналынын бәдии тәрчүмә мәсәләсинә һәср олунмуш хүсуси јарадычылыг сөһбәти кечирмәси, јазычы, тәрчүмәчи вә тәнгидчиләрин «дәјирми стол» әтрафына дә'вәт едилмәси, өзлүјүндә мүсбәт тәшәббүсдүр вә бизи дүшүндүрән бир сыра мәсәләләр барәдә мүлаһизә сөјләмәјә имкан верир. Мүзакирә олунмалы проблем чохдур, дејиләси сөз дә аз дејилдир, амма фикирләр ајдын олсун дејә, онлардан ән вачибләрини сечиб өн плана чәкмәк вә гејдләр шәклиндә данышмаг даһа әлверишлидир .

1. Биз, һәр шејдән әввәл, Азәрбајчан КП Мәркәзи Комитәсинин республикада тәрчүмә ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында хүсуси гәрар гәбул етмәсинин бөјүк әһәмијјәтини гејд етмәк истәјирик. Бу гәрар тәрчүмә ишинин республикамызда јени вә даһа јүксәк сәвијјәјә галдырылмасы үчүн һансы истигамәтдә јарадычылыг ишинин апарылмасынын зәруријјәтини, тәрчүмәчи кадрларын јетишдирилмәсинин вачиблијини вә үмумијјәтлә, тәрчүмә саһәсиндә олан гүсурларын вә нөгсанларын һансы јолла арадан галдырыла биләчәјини көстәрир Гәрарын әһәмијјәти онун тәшкиледичи вә истигамәтләндиричи күчүндәдир. Һәмин гәрарда тәрчүмә ишинин бүтүн әсас саһәләри нәзәрдә тутулмуш, үмуми вәзијјәтә конкрет гијмәт верилмиш, перспектив јоллар көстәрилмишдир.

Республикамызда бәдии тәрчүмә ишиндә, әлбәттә, мүәјјән дөврләрдә пәракәндәлик олубдур, тәрчүмә әсәрләри бә'зән тәсадүфән сечилибдир, милли әдәбијјатларын, ССРИ халгларынын вә дүнја әдәбијјатынын ән көркәмли әсәрләрини ардычыл вә системли шәкилдә тәрчүмә едиб охучулара чатдырмамышыг. Сон он-он беш илдә «Фауст»ун, «Илиада» вә «Одиссеја»нын, «Илаһи комедија»нын, «Спартак», «Декамерон», «Уленшпикел», «Оливер Твист» кими мәшһур әсәрләрин, А. Горкинин, Л. Толстојун, Достојевскинин, Островскинин, Шолоховун әсәрләринин тәрчүмә олунуб нәшр едилмәси, бүтүнлүкдә, мүсбәт һадисәдир вә бу иш давам етдирилмәлидир. Лакин о да мә'лумдур ки, дүнја әдәбијјатынын ән көзәл вә классик нүмунәләринин сечилиб тәрчүмә олунмасында да бә'зән ардычыллыг, мәгсәдјөнлүлүк принсипи позулур. Мәсәлән, В. Һүгонун демәк олар, нәср әсәрләринин һамысы дилимизә тәрчүмә олунуб вә нәшр едилибдир, амма, мәсәлән Ромен Роллан вә ја Теккереј кими јазычыларын һеч бир әсәри һәлә Азәрбајчан дилинә тәрчүмә олунмамышдыр Пропорсијаны бу чүр позмаг олмаз.

2. Бәдии тәрчүмә саһәсинә кәлән кәнчләри јетишдирмәк, хүсусән орижиналын дилини биләнләрә гајғы вә көмәк көстәрмәк үчүн биз тәклиф едирик ки. редаксијаларда, нәшријјатларда һәмин кәнчләр тәчрүбәли тәрчүмәчиләрлә биркә, гоша ишләдилсинләр, бири орижинала бәләддирсә, гој о бири дә Азәрбајчан дилини јахшы билән, тәрчүмәчилијин сәнәткарлыг тәрәфләринә дәриндән бәләд олан јолдаш олсун, онларын әмәкдашлығынын нәтичәси јахшы олар, ики-үч әсәрин биркә тәрчүмәсиндән сонра кәнч тәрчүмәчи мүстәгил дә ишләјә биләр.

Ән вачиб мәсәләләрдән бири дә редактор мәсәләсидир. Кәнч тәрчүмәчиләр үчүн камил редакторлар лазымдыр. Биздә бу иш редаксијаларда вә нәшријјатларда һәлә лазыми сәвијјәдә дејилдир. Бизчә, камил вә күчлү редактор орижиналдан тәрчүмә едә билән кәнч тәрчүмәчиләрә су вә һава кими лазымдыр. Мән Руһулла Ахундову вә Адил Әфәндијеви мисал көстәрмәк истәјирәм. Онлар өзләри аз тәрчүмә едир, амма јетишән кәнч тәрчүмәчиләрә өз редакторлуг фәалијјәти вә гәләми илә бөјүк көмәк көстәрирдиләр. Адил Әфәндијевин тәрчүмәчиләрлә јарадычылыг иши јашлы мүтәрчимләрин вә јазычыларын инди дә јадындадыр.

Онун бу хејирхаһ вә јүксәк сәвијјәли редакторлуг иши бүтүнлүкдә республикамызда тәрҹүмә мәдәнијјәти тарихиндә унудулмаз мәрһәләдир.

Мәнә белә кәлир ки, орижиналын дилини билмәклә һәлә иш гуртармыр, кәрәк өз дилини дә јахшыҹа биләсән! Мәндән дәфәләрлә сорушублар: «Тәрҹүмәчи кәрәк һәр ики дили билсин?»—демишәм: «бәли», «Тәрҹүмәчи ики дилин икисини дә кәрәк әʼла билсин?» — демишәм. «Билсә, әʼла олар, амма һансы дилә тәрҹүмә едирсә, кәрәк о дили әʼла билсин». Демәли, Авропа вә ја Шәрг дилләриндән тәрҹүмә илә мәшғул олан тәрҹүмәчи кәрәк Азәрбајҹан дилини әʼладан да әʼла билә, бу дилин дахили зәнкинлији, заһири аб-һавасы онун үчүн тәбии бир стихијаја чеврилә вә мүтәрҹим бу тәбии стихијада балыг кими үзмәји баҹара! Бир сөзлә, һансы дилә әсәр тәрҹүмә олунурса, о дили (конкрет—Азәрбајҹан дилини) әсл јарадыҹы сәвијјәсиндә дәриндән билмәк әсас шәртдир.

Мән мәсәләнин бу ҹәһәтини она көрә хүсуси гејд едирәм ки, биздә бәʼзән Авропа дилләрини билән, тәрҹүмә ишинә һәвәс көстәрән кәнҹләрә мәһз бу ҹәһәтдән көмәк етмәк лазымдыр: көрүрсән, кәнҹ гәләм саһибиндә истеʼдад вар, инкилис вә ја алман дилини дә билир, амма Азәрбајҹан дилиндә онун тәрҹүмәси сәсләнмир, лазыми сәвијјәјә галхмыр, чүнки Азәрбајҹан дилини јахшы билмир.

3. Мәнә белә кәлир ки, «көһнә», јәʼни чох әввәлләр тәрҹүмә олунмуш әсәрләри јенидән тәрҹүмә етмәјә еһтијаҹ вардыр. Сон 40—50 илдә Азәрбајҹан әдәби-бәдии дилинин дахилиндә кедән дәјишиклик вә јүксәлиш просеси бәдии тәрҹүмә әсәрләринин дилиндә дә өзүнү көстәрир вә бу дил 20 вә ја 30-ҹу илләрин тәрҹүмә дили вә үслубундан фәргләнир. Әввәлки тәрҹүмәләри дә дил бахымындан 2 јерә ајырмаг олар: еләләри вар ки, јенидән тәрҹүмә едилмәлидир, еләләри дә вар ки, јахшы редактә едилсә, нәшрә јарарлы һала дүшәр.

Поетик тәрҹүмә биздә нәср тәрҹүмәдән һәм тарихән габагдыр, һәм дә тәҹрүбә ҹәһәтдән зәнкиндир. Әввәлләри демирик, тәкҹә Аббас Сәһһәт вә Сабир дөврүндә поетик тәрҹүмәнин вүсʼәти нә гәдәр јүксәк олмушдур! Совет һакимијјәти илләриндә социалист мәдәнијјәтимизин хәзинәсинә Сәмәд Вурғунун мәшһур тәрҹүмәләри («Јевкени Онекин», «Лејли вә Мәҹнун»), Рәсул Рзанын Мајаковскидән етдији тәрҹүмәләр, А. Шаигин, М. Раһимин, Сүлејман Рүстәмин, М. Рзагулузадәнин бир сыра тәрҹүмәләри көзәл һәдијјә олмушдур. Поетик тәрҹүмәнин бу јолуну вә әнʼәнәсини давам етдирә биләҹәк кәнҹ шаир-тәрҹүмәчиләримиз инди дә вардыр, лакин онларын професионал сәвијјәсини јүксәлтмәк үчүн Јазычылар Иттифагынын тәрҹүмә бөлмәсиндә кәрәк хејли јарадыҹылыг иши вә тәдбирләри һәјата кечирилсин. «Көһнә» тәрҹүмәчи нәсли илә јени тәрҹүмәчи нәсли арасында фәргә галанда исә дејә биләрәм ки, јухарыда адлары чәкилән вә чәкилмәјән тәҹрүбәли нәслин ән үстүн ҹәһәти бу иди ки, онларын професионал тәрҹүмәчилик сәвијјәси јүксәк иди. Јәʼни онларда бәдии истеʼдад јүксәк мәдәнијјәтлә вәһдәт тәшкил едирди. Билик даирәси, үмуми филоложи һазырлыг олдугҹа кениш иди. Индики кәнҹ тәрҹүмәчиләр нәслиндә мәһз бу професионал сәвијјә азлыг едир: истеʼдад вә һәвәс вар, амма бөјүк зәһмәт баһасына газаныла билән професионал сәвијјә ашағыдыр, бәʼзиләриндә исә һеч јохдур.

4. Тәрҹүмә иши мүрәккәб јарадыҹылыг ишидир. Тәрҹүмәчинин орижинала мүнасибәти һәм фәрди (субјектив), һәм дә үмуми әдәби (објектив) ҹәһәтләрә маликдир. Тәрҹүмәчи дә јарадыҹыдыр, амма тәрҹүмә етдији әсәрдән асылы олан јарадыҹыдыр. Бу һалда тәрҹүмәчи өз јарадыҹылыг, тәрҹүмәчилик габилијјәтини, истеʼдадыны үзә чыхармаг үчүн кәрәк өз гәләминә, истеʼдадына ујғун олан әсәрин тәрҹүмәсини үзәринә көтүрсүн. Бизә елә кәлир ки, тәрҹүмәчи истеʼдады өзүнә мәхсус истеʼдаддыр, һамыда олмур; чох көркәмли јазычы олмагла бәрабәр мүмкүндүр ки, бәдии тәрҹүмәдә әлин олмасын, гәләмин ишләмәсин. Буна көрә дә тәрҹүмә иши илә бүтүн јазычыларын мәшғул олмасыны да тәләб етмәк доғру олмазды. Мирзә Ибраһимов һәм көзәл јазычыдыр, һәм дә бәдии тәрҹүмә саһәсиндә гәләми сәмәрәли ишләјир, мәрһум Меһди Һүсејн көркәмли јазычыдыр, амма бәдии тәрҹүмәјә киришмирди. Бу—олан ишдир.

5. О ки, галды, тәрҹүмәчинин орижинала објектив мүнасибәти, бу, әлбәттә, мүәјјән дәрәҹәдә, нечә дејәрләр, тарихи категоријадыр, дөвр, мүһит дәјишәндә тәрҹүмәнин интерпретасијасында да јениликләр үзә чыха биләр. Уста тәрҹүмәчиләр орижиналы елә охујур вә елә мәʼналандыра билирләр ки, о тәрҹүмә узун мүддәт гүввәдә галыр, һәм дил вә үслуб, һәм дә мәзмун вә мәʼна ҹәһәтдән тәравәтини итирмир. Бу, тәрҹүмәчинин интеллектиндән вә истеʼдадындан, професионал сәвијјәсиндән вә с. асылыдыр. Мәсәлән, бизҹә, Ә. Мәммәдханлынын тәрҹүмәләри буна ән јахшы сүбут ола биләр.

Бир иш дә вар: тәрҹүмәчи кәрәк ихтисаслашсын, јәʼни өз тәрҹүмә жанрыны, објектини тапсын вә һәр ҹүр кәнар тәклифләри рәдд едиб өз жанрында, өз објектиндә ишләсин, предметини дә севсин. Мәсәлән, мән өзүм естетик әдәбијјаты, тәнгиди әдәбијјаты (Белинскини, Добролјубову вә б.) тәрҹүмә етмәји вә ајры-ајры һалларда XIX әср классикләринин романларыны тәрҹүмә едиб нәшрә һазырламағы даһа чох севирәм, чох заман да елә тәрҹүмәләрим бу саһәдән олубдур. Мәсәлән, билирәм ки, публисистик тонда олан, мемуар характерли бәдии әсәрләри Р. Нагыјев даһа көзәл тәрҹүмә едир. Бу мүлаһизәни узатмаға еһтијаҹ јохдур вә елә

билирәм ки, кәнҹ тәрҹүмәчи кадрларын јетишдирилмәси, онларла јарадыҹылыг иши апарылмасы барәдә данышанда бунларын һамысыны нәзәрә алмаг лазымдыр.

6. Мән һазырда Оноре де Балзакын «Мәһв олмуш хәјаллар» («Иллүзион Пердү») романынын тәрҹүмәси үзәриндә ишләјирәм. Әсәри русҹадан тәрҹүмә едирәм, франсызҹа мәтнлә тутушдуруб, русҹасындакы ајры-ајры ујғунсузлуглары ислаһ едирәм. Франсызҹа јахшы билән кәнҹ тәрҹүмәчи достум Ш. Заманов бу ишдә мәнә көмәк едир.

ӘКРӘМ ӘЈЛИСЛИ

1. Тәрҹүмәчилик сәнәтинин јәгин ки, чох гәдимләрә кедән көкләри дә вар. Анҹаг бәдии јарадыҹылығын јени бир саһәси кими бу сәнәт сон бир нечә јүзиллијин сәнәтидир вә демәли, өзүнүн ән мәһсулдар фәалијјәти дөврүндә бу сәнәтин кечдији јолун бүтүн мәнзәрәси көз габағындадыр. Һарда, һансы шәраитдә вә нечә әмәлә кәлиб? Һансы ичтимаи вә мәʼнәви еһтијаҹдан доғуб? Һарда нә кими тәҹрүбәси вар? Һансы өлкәјә нә кәтириб? Һансы өлкәдән нә апарыб? вә с. вә и. а. Бүтүн бунлары там дәгиглији илә мүәјјәнләшдирмәкдән өтрү нә археоложи газынтыја еһтијаҹ вар, нә дә һероглиф өјрәнмәјә. Гыса бир тарихи дөврдә халгларын мәдәни сәвијјәсинин **башлыҹа** көстәриҹиләриндән бири олмаг гәдәриндә ҹидди ичтимаи әһәмијјәт кәсб етмиш бәдии тәрҹүмәчилик сәнәтинин ләʼл вә ҹаваһиратла долу «сандығынын» сеһирли ачарыны әлдә етмәк үчүн дивләрин, ал-арвадыларын изинә дүшмәјә еһтијаҹ јохдур. О ачар мәʼлум јердәдир. Бир азҹа гејрәт лазымдыр ки, ону әлдә едәсән...

Сон 50—60 илдә дилимизә күлли мигдарда бәдии әсәр тәрҹүмә едилиб. Елә бирҹә бу фактын өзү бөјүк фактдыр. Тәрҹүмә ишинин әдәби дилимизин формалашмасына да ҹидди тәʼсири олуб. Шекспирин, Сервантесин, Һүгонун, Толстојун, Бајронун, Пушкинин вә нечә-нечә дикәр даһи сөз устасынын дилимизә кәлиши «Дәдә Горгуд» вә Фүзули дилини јени мәзмун вә аһәнклә зәнкинләшдириб. Тәрҹүмә олунан әсәрләрин бөјүк бир гисми халгымызын мәʼнәвијјатына үзви сурәтдә дахил олуб, зијалыларымызын нечә-нечә јени нәслинин јетишмәсинә көмәк едиб, тәʼсир көстәриб. Биз бу әсәрләри, нечә дејәрләр, ана сүдү кими һәзм еләмишик, ҹанымыза-ганымыза һопдурмушуг. Белә исә бәс инди биз республикамызда бәдии тәрҹүмә ишинин вәзијјәтиндән нәјә көрә бу гәдәр наразыјыг? Бәлкә инди бу ишә әввәлки илләрә нисбәтән аз диггәт јетирилир? Бәлкә тәрҹүмәчиләрин сајы азалыб? Бәлкә дилимизә чевирмәјә даһа јахшы әсәр галмајыб? Бәлкә бу ишин сүрʼәти ләнкијиб?.. Вә елә мәсәлә дә бурасындадыр ки, сүрʼәт ләнкимәјиб, чохалыб вә мәһз бу «сүрʼәтли инкишаф»ын характерик парадоксларындан бири илә биз бурада да габаг-гәнәшәр, үз-үзә кәлмишик!

Сүрʼәтин көзалдадан парылтысына алудә олмағын нәтиҹәсиндә, биз бәдии јарадыҹылығын бу мүһүм саһәсинин тәбии ишығындан, көрүнүр, сүрʼәтлә узаглашмаға башламышыг. О сандығын сеһрли ачарыны да санки һарадаса салыб итирмишик. Нә гәдәр гәрибә олса да, инди биз бу ишә (бәлкә дә һеч вахт олмадығы гәдәр!) узагдан, кәнардан бахырыг. Халгымызын мәʼнәви һәјатынын формалашмасында һәлледиҹи моментләрдән бири олан бу ишин виҹдан вә мәʼнәвијјат иши олдуғуну санки унутмушуг. Кәнардан бахана һәр шеј асан көрүнәр вә елә буна көрә дә тәсадүфи тәрҹүмәчиләрин сајы һәддини ашыб. (Утанмасан, ојнамаға нә вар ки!) Бәдии тәрҹүмә иши доланышыг васитәсинә чеврилиб; шәхси тәмәннә милли, ичтимаи мәнафеји үстәләмәјә башлајыб.

Әјләширәм һәр ҹүмә,
Ејләјирәм тәрҹүмә.
Тәрҹүмәдән пул чыхыр,
Хырда-хуруш хәрҹимә.

Әдәбијјатчылар арасында кениш јајылмыш бу «бејтин» һачан вә ким тәрәфиндән дејилдијини, доғрусу, билмирәм. Сөзсүз ки, зарафатла дејилиб. Анҹаг бу күн, бу зарафатын ичиндән јекә бир һәгигәт бојнуну узадыб бизә бахыр. Бу сөзләр биздә, тәрҹүмәјә «үмумхалг» мүнасибәтинин рәмзинә чеврилиб. Бу мүнасибәти тәрҹүмә ишинин психолокијасындан, нә јолла олур-олсун, гобуб чыхармаг лазымдыр. Бундан сонра, бәдии тәрҹүмәнин јарадыҹылыг мәсәләләриндән данышмаға дәјәр.

Тәрҹүмәчи илә нәшријјатларымызын јарадыҹылыг әлагәсини чох садә тәсәввүр едирәм: баҹарырсан, бујур—мејдан кенишдир; баҹармырсан, кет өзүнә ајры сәнәт ахтар... Бу шәртлә ки, баҹараны баҹармајандан фәргләндирә биләсән!

2. Тәрҹүмә саһәсиндә истеʼдадлы кадрлар јалныз о јердә јетишә биләр ки, орада үмумән бәдии сөзә ҹидди, тәләбкар мүнасибәт олсун, чүнки тәрҹүмә, үмумијјәтлә, милли бәдии мәдәнијјәтин ајрылмаз бир һиссәсидир. Ана дилимиздә јаранан јахшы тәрҹүмә әсәри дә бу дилдә дүнјаја кәлән орижинал әсәр кими халгын мәʼнәвијјатына дахил олур. Бунлар ејни ағаҹын мүхтәлиф будагларыдыр. Бу будаглар ејни көкдән су ичир. Мүасир әдәбијјатымызын үмуми вәзијјәтинин сағламлашмасы просеси илә јан-јанашы, республикамызда тәрҹүмә ишинин сағлам-

лығы да тә'мин едиләчәкдир. Тәшкилати тәдбирләрә кәлдикдә, бүтүн саһәләрдә олдуғу кими, бурада да һәр шеј—јухарыдан верилән көстәришин ашағыда ким тәрәфиндән вә нечә ичра едилмәсиндән асылыдыр. Мисал үчүн: Азәрбајчан Јазычылар Иттифагы сон 20 илдә Москвадакы А. М. Горки адына Әдәбијјат Институтуна үч груп (һәрәси 8—10 нәфәрдән ибарәт) «кәләчәк тәрҹүмәчи» көндәриб вә бу груплар башдансовду сечилдијиндән, бу бојда тәшкилати тәдбирдән тәхминән сыфра бәрабәр нәтичә һасил олунуб. Москва дејир: габилијјәтли адам вер, сәнин үчүн кадр һазырлајым. Биз дә өзүмүзә һеч бир әзијјәт вермәдән, «дәстәни» дүзәлдиб көндәририк ки: бәс, оланымыз будур. Бунунла да мәсәлә битир. Бизә бир јекә сыфыр галыр, бир дә о сыфрын тән ортасында — олдугча хошакәлмәз бир суал: Оланыныз будурму? Әкәр будурса... вә с. вә и. а.

Украјнадан үч нәфәр таныјырам ки, ики ил Бакыда олуб, дилимизи өјрәниб, һазырда бу саһәдә фәал чалышыр. Латвијалы Улдис Берзинш вә естонијалы Ли Сеппел Азәрбајчан әдәбијјатынын Прибалтика республикаларында тәблиғи саһәсиндә әвәзсиз ишләр көрүр. Биз исә мүттәфиг республикалара дејәсән, үмумијјәтлә кадр көндәрмирик.

Дөвр тәләб едир ки, тәкчә мүттәфиг республикалара дејил, гардаш сосиалист өлкәләринә, һәтта бә'зи капиталист өлкәләринә дә — кәләчәкдә тәрҹүмә ишинә вичданла јијә дура биләчәк—исте'дадлы адамлар сечилиб көндәрилсин. Бунлары ким сечмәлидир? Бәлкә Јазычылар Иттифагынын тәрҹүмә шурасы?..

Нәһајәт, һәр һансы бир ишин јүксәк сәвијјәсини тәшкил вә тә'мин етмәк үчүн һәмин ишә мә'нәви мараг ојатмағы бачармаг лазымдыр. Мә'лум олдуғу кими, бөјүк шаир вә тәрҹүмәчи Борис Пастернак күрҹү поезијасынын тәрҹүмәсинә өмрүнүн бир чох илләрини сәрф етмишдир. Шекспирин даһи тәрҹүмәчисини, көрәсән, күрҹү әдәбијјатына чәкән нә иди? Тәкчә мадди марагмы? Әлбәттә, јох. Күрҹүстанын әдәби мүһити Пастернака о илләрдә мә'нән дајаг олмушду, әдәби мүһит бу әвәзсиз сәнәткарын гәдир-гијмәтини онун һәлә чаванлығында, һәлә бөјүк Пастернак олмадығы вахтларда дуја билмишди. Биз исә, чох вахт, заһири адсана алудә олуруг. Радио вә телевизордан даһа чох ешитдијимиз имзалары сәнәтин, сәнәткарлығын ән јухары зирвәси һесаб едирик. Мәсәлән, Улдис Берзинш кими тәрҹүмәчини, мәним субјектив әгидәмә көрә, башга халг, нечә дејәрләр, көзүнүн үстүндә сахлајарды. Улдис Берзинш һал-һазырда «Дәдә-Горгуд»ун латыш дилинә тәрҹүмәси үзәриндә ишләјир вә ејни заманда мүасир Азәрбајчан нәсринин антолокијасыны һазырлајыр. Бу адамын бә'зи хасијјәтләриндән ола биләр ки, киминсә хошу кәлмәсин. Лакин милли мә'нәви ишығымыза пәнаһ кәтирәнләри биз хасијјәтинә көрә јох, көрдүјү ишә көрә танымағы, нәһајәт, бачармалыјыг. Јахуд, башга бир мисал: Тамара Кеоркијевна Калјакина. Бу адам ијирми илдән чохдур ки, Азәрбајчан нәсринин рус дилинә тәрҹүмәси саһәсиндә ардычыл вә мәһсулдар фәалијјәт көстәрир. Н. Нәримановун, Ј. Чәмәнзәминлинин, С. Рәһимовун, М. Ибраһимовун, И. Әфәндијевин, И. Һүсејновун, И. Мәликзадәнин, М. Сүлејманлынын бир сыра әсәрләри Т. Калјакинанын тәрҹүмәсиндә Москвада дөнә-дөнә нәшр едилмишдир. Бу хидмәтләринә көрә, Т. Калјакина республикамызда тә'сис едилмиш фәхри адлардан һәр һансы биринә лајиг көрүлә биләрдими? Сөзсүз ки, көрүлә биләрди. Бәс нәјә көрә бу мәсәлә индијәчән һеч кәсин јадына дүшмүр? Она көрә ки, әдәби мүһитимиздә лазым олачаг гәдәриндә һәссаслыг, узагкөрәнлик јохдур. Лагејдлик, корафәһмлик исә лазым олмајачаг дәрәчәдә чохдур.

Исте'дадлы тәрҹүмәчиләри нечә јетишдирмәк мүмкүндүр? Чаван тәрҹүмәчи илә јарадычы шәхсијјәт кими рәфтар етмәк јолу илә... Бу саһәјә гәдәм гојан кәнч мүтәхәссисин өз тәрҹүмәчи зәһмәти илә долана биләчәјинә реал гарантијасы олмалыдыр... Бәдии тәрҹүмә саһәсиндә дә мүкафатлар тә'сис олуна биләр. Мәсәлән, **илин ән јахшы тәрҹүмәчисинә мүкафат; илин ән јахшы тәрҹүмә әсәринә хүсуси әмәк һаггы—јүксәк гонорар...**

3. Шекспирин ејни әсәрләринин рус дилиндә нечә-нечә тәрҹүмәси вар. Пушкин 150 илдән чохдур ки, Авропа дилләринә тәрҹүмә едилмәкдәдир. Азәрбајчан дили бу мә'нада нәјә көрә истисна тәшкил етмәлидир? Ән јахшы әсәрләри бир дилдән башга дилә дөнә-дөнә тәрҹүмә етмәк олар вә лазымдыр. Бу просес—бәдии тәрҹүмәнин ади, ганунаујғун просесидир, нечә ки, ејни бир маһны мүхтәлиф ханәндәләр тәрәфиндән охуна-охуна тәзәләнир, јенидән доғулур, ејнән беләчә дә бәдии әсәрләр, ејни бир дилдә заман-заман өз јени ифачыларыны тапыр, тәзәләнир, јенидән доғулур. Галды ки, «көһнә» тәрҹүмәчиләрлә «јени» тәрҹүмәчиләр—бунлардан — исте'дадлыларын көһнәси олмур, исте'дадсызларын — тәзәси... Үстүнлүк һәмишә исте'дадын тәрәфиндәдир!

4. Белә әсәрләр һәддән чохдур. Онларын адларыны садаламаға 5—6 вәрәг кағыз бәс еләмәз. Мисал үчүн: Достојевскинин ән бөјүк әсәри — «Карамазов гардашлары»,. Андреј Платонов, Михаил Булгаков, Илф вә Петров, Фолкнер, Селинҹер, Кафка, Бөлл, Моравиа...

5. Һәгиги тәрҹүмәчи үчүн белә бир проблем јохдур. Өз ана дилинин гүдрәтини дәриндән дујан вә буну иш заманы сәфәрбәр етмәји бачаранларын тәрҹүмәјә киришмәјә ихтијары вар... Бәдии әсәр образлар системидир. Образын сурәти ола билмәз, онун башга дилдә еквивалентини јаратмаг мүмкүндүр.

6 Әдәби тәнгидин тәрҹүмә ишинә мүнасибәти?. Дејәсән, хошбәхтликдән данышырсыныз...

Мән индијәчән 50—60 чап вәрәгинә јахын әсәр тәрҹүмә еләмишәм. Бунлар—Туркенјевин, Короленконун, мачар јазычыларынын, Паустовскинин, Һ. Бөллүн, Маркесин, Ајтматовун, Малик Һәддадын, Шукшинин, Түтүнникин вә башгаларынын әсәрләридир. Јәгин ки, вахт кәләр—охучулар мәним еләдијим бу тәрҹүмәләри дә ајрыча китаб һалында көрәр... Һал-һазырда нијјәтим — Маркесин «Осень патриарха» повестини дилимизә чевириб, онун ики повестдән ибарәт китабыны нәшр етдирмәкдир.

ТОФИГ РҮСТӘМОВ.

1. Азәрбајчан КП Мәркәзи Комитәсинин гәрары һәм республикада тәрҹүмә сәнәтинин инкишафына, һәм дә бүтөвлүкдә нитг мәдәнијјәтимизин јүксәлишинә, ичтимаи-сијаси, елми-техники вә бәдии әдәбијјат саһәсиндә јени тәрәггијә јөнәлдилән партија сәнәди, тәрҹүмә кими нәчиб вә мәс'улијјәтли ишә ардычыл гајғынын даһа бир тәзаһүрүдүр. Инамла демәк олар ки, гәрарда нәзәрдә тутулан мүһүм тәдбирләр системинин һәјата кечирилмәси тәрҹүмә ишинин көкүндән јахшылашдырылмасы илә нәтичәләнәчәкдир. Амма бундан өтрү кәрәк тәрҹүмә ишләринә мәс'улијјәт дашыјанлар да, тәрҹүмә просеси илә мәшғул оланлар да чанлабашла чалышсынлар, бу күнүн проблемләрини һәлл едә-едә даһа чох сабаһы дүшүнсүнләр, мөвчуд гүввәләри бир јерә топлајыб үмуми ишә гошмагла јанашы, јени гүввәләрин — јүксәк нитг мәдәнијјәти, бәдии исте'дад, инчә дил дујуму илә сечилән тәрҹүмәчиләр нәслинин јетишдирилмәси гајғысына галсынлар. Бу исә ардычыл вә мәгсәдјөнлү иш тәләб едир, тәрҹүмәчи нәсилләри арасында әсл варислик тәләб едир. бүтөвлүкдә тәрҹүмә саһәсиндә, һеч олмаса, он-он беш иллик дөврү әһатә едән санбаллы, дәриндән дүшүнүлмүш вә гәтијјәтлә һәјата кечирилән план тутулмасыны тәләб едир.

Редаксијанызын суалында «арзу» сөзү ишләдилир. Мәним ән бөјүк арзум бәдии тәрҹүмәләри (һеч олмаса онларын мүһүм бир гисмини) милли әдәбијјатымызын факты кими, милли әдәбијјат һадисәси кими көрмәкдир. Бундан өтрү исә она наил олмаг лазымдыр ки, тәрҹүмә Азәрбајчан дилиндә дә тәравәтини итирмәсин, орижиналдакы кими аһәнкдар сәсләнсин. Зәннимчә, бә'зи бәдии тәрҹүмәләрин охучу гәлбинә јол тапмамасы, әдәби мүһитдә әкс-сәда доғурмамасы, һәтта чох мәшһур әсәрләрин белә тәрҹүмәдә солғун көрүнмәси, онларын мүәллифләринин исә бир нөв, өз сәнәткарымыз, өз јазычымыз кими гәбул едилмәмәси ики бөјүк бәла илә бағлыдыр.

Һәмин бәлалардан бири Азәрбајчан әдәби дилинин нормаларыны сабитләшмиш дејим тәрзини позмагла орижинал мүәллифинин јаздыгларыны сөзбәсөз тәрҹүмә етмәкдир. Һәрфи тәрҹүмә дедијимиз бәладыр. Икинчиси исә тәрҹүмә мәтнини һәддән артыг «ширинләшдирмәк», образларын данышығыны орижиналын мүһитиндән ајырмаг, рус, инкилис вә дикәр халгларын милли колоритини бүтүнлүклә азәрбајчанлашдырмаға чалышмагдыр. Беләликлә, әсәрин јазылдығы дил мүһити орижиналы тәмсил едән халгын һәјат вә мәишәт тәрзи, мә'нәви аләми вә дикәр амилләр барәдә јанлыш тәсәввүр јараныр. Мәсәлән, русчадан тәрҹүмә олунмуш бәдии әсәрләрдән биринин гәһрәманы азәрбајчанча белә данышыр: «...мүфтә-мүсәлләм мүаличә олунур. Јемәк-ичмәји дә ки. әлијјүл-ә'ла».

Бир инкилис һекајәсинин азәрбајчанчаја тәрҹүмәсиндә гәһрәманлардан бири һирслә соруштур: «Белә исә сәһәрдән бәри нә гәзәл охујурсан?» Башга бир јердә о, атасына «атаји-меһрибан», «ата, башынчүн» сөзләри илә мүрачиәт едир.

Зәннимчә, һәр дәфә тәрҹүмәјә башларкән, һәр сөзүн, ифадәнин, чүмләнин гаршылығыны ахтараркән, кәрәк бу гәдим вә һәмишәчаван сәнәтин нәчиблијини, шәрәфлилији илә јанашы, онун мәс'улијјәтини дә дүшүнәсән. «Шејх Сән'ан» әсәринин русчаја тәрҹүмәси илә әлагәдар Һүсејн Чавидин 1923-чү илдә Әзиз Шәрифә јаздығы мәктубдан бир гејди хатырлатмаг истәрдим: «...буну билмәлисән ки, мәс'улијјәт бојундуруғунун бир учу мәним бојнумда олдуғу кими, бири дә сәнин бојнунда олачаг. Она көрә дә диггәтли вә еһтијатлы давранмалысан. Әһәмијјәт верәчәк олсан, мәни дә адамлар сырасында сајдырмыш олурсан, чызма-гара јазачаг олсан, һәм кәндини, һәм дә мәни салдат базарына көндәрмиш олурсан».

Узун илләр кечсә дә, бу кәлам јенә актуаллығыны сахлајыр, бәдии тәрҹүмә илә мәшғул оланларын бугүнкү нәсли үчүн дә ән вачиб тәләбләрдән бири олараг галыр.

Тәрҹүмәчиләрлә нәшријјатлар арасында икитәрәфли јол салынмалыдыр. Һәләлик тәрҹүмәчиләр дәстәсиндән нәшријјатлара кедән јол нисбәтән саздыр. бу јолда һәрәкәт дә сабитдир. Нәшријјатлардан исә тәрҹүмәчиләрә доғру јол чәкилмәјиб. Үмидверән бу саһәдә чан јандырмаға һазыр олан адамлары. хүсусән кәнчләри ахтарыб тапмалыјыг, онларын мадди вә мә'нәви тәләбатынын өдәнилмәси гајғысына галмалыјыг. Әлбәттә, бу тәкчә нәшријјатларын јох, һәм дә әдәби-бәдии журналларын, Јазычылар Иттифагынын ишидир.

Инди биз бәдии тәрчүмәләрин азлығындан шикајәт едә билмәрик. Бу саһәдә кәмијјәт көстәричиләримиз һеч дә пис дејил. О ки галды кејфијјәтә... Һәр ил нәшријјатларымызда хејли тәрчүмә әсәри бурахылыр. Бәс бунларын тәрчүмәчиләри кимдир? Һәмишәми бәдии истеʼдады олан адамлардыр? Дәрманы чәтин тапылан дәрдләр кими бунлар да чавабы чәтин тапылан суаллардыр.

2. Бәдии тәрчүмә мүтәхәссисләри али мәктәб аудиторијаларында көрүлән ишлә чанлы практик ишин әлагәләндирилмәси шәраитиндә јетишдирилә биләр. Университетин филолокија факүлтәсиндә бәдии тәрчүмә ихтисаслашмасынын сәмәрә верәчәјинә үмид бәсләмәк олар.

Тәрчүмәчи кадрларын јетишдирилмәси мәсәләсинә «ајағы бир-бир гојарлар нәрдивана» принсипи илә јанашылмалыдыр. Јәʼни реал олан вәзифәләрин там јериинә јетирилмәсини тәʼмин едиб јени вәзифәләр мүәјјәнләшдирмәк лазымдыр. Индики шәраитдә республикамызда Азәрбајчан Дөвләт Университетинин вә Харичи Дилләр Педагожи Институтунун базасында рус, инкилис, франсыз, алман, әрәб, фарс, түрк дилләриндән тәрчүмә едә билән мүтәхәссисләр јетишдирилмәси реал вәзифәдир. Мүвафиг али мәктәбләрә тәләбәләр көндәрмәк јолу илә ССРИ халгларынын дилләриндән тәрчүмә едә билән кадрлар һазырланмасы да реал вәзифәдир. Дикәр сәмәрәли јоллар да вар. Мәсәлән, «Әдәбијјат вә инчәсәнәт», «Азәрбајчан кәнчләри» кими гәзетләримиз, әдәби-бәдии журналларымыз истеʼдадлы кәнчләри сечмәк мәгсәдилә бәдии әсәрләрин ән јахшы тәрчүмәси үчүн мүсабигә кечирә биләрләр. Јери кәлмишкән дејим ки, вахтилә ССРИ Јазычылар Иттифагы Ленинград шөʼбәсинин бәдии тәрчүмә бөлмәси мүасир франсыз јазычысы Жан Дүтурун «Үрәк вә урна» новелласынын тәрчүмәси үчүн ачыг мүсабигә еʼлан етмишди вә һәмин мүсабигәјә девизлә 28 тәрчүмә тәгдим олунмушду.

Тәчрүбәли тәрчүмәчиләрин һамилији јолу илә дә чох иш көрмәк олар. Кәнчләр онларын јарадычылыг лабораторијасында чох шеј өјрәнә биләрләр. Ичтимаи-сијаси мәтнләрин тәрчүмәси саһәсиндә белә һамилијин уғурлу нәтичәләринә даир мисаллар көстәрә биләрәм. Узун илләрдир ки, университетин журналистика факүлтәсиндә тәрчүмә саһәсиндә ихтисаслашан ајры-ајры тәләбәләр «Коммунист» гәзети редаксијасында Чәлил Хәлилов, Азәрбајчан КП МК јанында Партија Тарихи Институтунун тәрчүмә бөлмәсиндә Манаф Сүлејманов, Азәринформун тәрчүмә шөʼбәсиндә Ибраһим Новрузов, Исахан Өмәров кими танынмыш тәрчүмә мүтәхәссисләринин «јарадычылыг еʼмалатханасында» мәшғул олур, аудиторијада газандыглары нәзәри биликләри практикада тәтбиг етмәји өјрәнирләр. Бу тәчрүбәдән бәдии тәрчүмә саһәсиндә дә кениш истифадә етмәк мүмкүндүр.

Диггәтлә ахтарсаг, башга јоллар да тапылар. Тәки һәвәс олсун, истәк олсун. Биз һәмчинин бәдии тәрчүмә редакторлары јетишдирмәк гајғысына галмалыјыг.

3. Мәшһур тәрчүмә мүтәхәссиси Иван Кашкин дејирди ки, образ зәнкин вә чохчәһәтли оланда, һәр јени тәрчүмә онун јени бир чәһәтинә ишыг сачыр. Рус дилиндә «Һамлет»ин отуздан артыг, «Фауст»ун бир гәдәр аз тәрчүмәси вар. Бунунла белә, нөвбәти тәрчүмә орижиналдакы јени бир чизкини ашкара чыхарарса вә бизим гаврајышымызы зәнкинләшдирәрсә, һәмин әсәрләри тәкрар-тәкрар тәрчүмә етмәк лазымдыр. Республикамызда белә тәкрар тәрчүмәләр аз да олса, вар. Мәсәлән, «Һамлет»ин русчадан үч тәрчүмәсини гејд етмәк олар (Ә. Һагвердијев, Ч. Чаббарлы, Т. Әјјубов). Зәннимчә, инди дә ејни әсәрин јени-јени тәрчүмәләринә мејдан вермәк лазымдыр.

Тәбиидир ки, бәдии тәрчүмәләр јарандыглары дөврүн әдәби дилинин вәзијјәтини, инкишаф сәвијјәсини әкс етдирир. Бу бахымдан јанашсаг, Азәрбајчан әдәби дили, бәдии әдәбијјатын дили отузунчу илләрлә мүгајисәдә чох јүксәк инкишаф пилләсинә галхмышдыр вә бу јүксәлиш ән јахшы орижинал әсәрләрдә олдуғу кими тәрчүмәләрдә дә өз әксини тапмалыдыр.

Даһа бир чәһәт. Бәʼзән биздә ијирми-отуз ил әввәлки тәрчүмәләр әл кәздирилмәдән тәкрар нәшр олунур. Арзу едәрдим ки, һәмин тәрчүмәләр бу күнүн тәләбләри бахымындан јенидән нәзәрдән кечирилсин, сәлигә-саһманла редактә едилсин, нитг мәдәнијјәтимизин, хүсусилә бәдии тәрчүмә мәдәнијјәтимизин һазыркы наилијјәтләри сәвијјәсинә чатдырылсын; еһтијач олдугда исә, бајаг дедијимиз кими, јенидән тәрчүмә едилсин. Нәсилләр арасында әлагәләрә кәлдикдә, бурада даһа чох варислик көрмәк истәрдим. Мәнчә көһнә тәрчүмәчи нәслиндән јахшы-пис бүтүн һәјатыны тәрчүмә ишинә һәср едәнләр даһа чох иди. Јени нәслин нүмајәндәләри арасында беләләри аздыр. Бәлкә унудурлар ки, тәрчүмә өзү дә бәдии јарадычылыгдыр вә бу ишин зәһмәтинә гатлашанлара әсл шан-шөһрәт кәтирә биләр. Һисс едирәм ки, бу сөзләр тәблиғат тәʼсири бағышлајыр. Амма әслиндә елә мәгсәдим дә тәблиғат апармагдыр, кәнчләримизин јени-јени дәстәләрини бу нәчиб саһәјә чәлб етмәкдир. Та о вахта гәдәр ки, һамымызын үрәјинчә олан «гүдрәтли тәрчүмәчиләр дәстәси» бәдии әдәбијјат мејданына чыхсын.

4. Милли әдәбијјатымызын даһа да гол-ганад ачмасына, бәдии тәфәккүрүн зәнкинләшмәсинә, һәм јазычы мәдәнијјәтинин, һәм дә охучу мәдәнијјәтинин јүксәлмәсинә тәʼсир көстәрә билән бүтүн әсәрләрин дилимизә чеврилмәси вачибдир. Наһаг демәјибләр ки, дүнја көр-көтүр дүнјасыдыр. Наһаг дејил ки, өлкәмиз узун илләрдән бәри тәрчүмә саһәсиндә фәхри күрсүнүн ән јүксәк пилләсиндә дурур.

5. Әлбәттә, әдәби тәнгид бу саһәдә индикиндән даһа чох иш көрә биләрди. Ресензијалар, әдәби-тәнгиди очеркләр дәрч етмәклә јанашы, нәшријјатларын, әдәби-бәдии органларын вә Јазычылар Иттифагынын хәтти илә ајры-ајры бәдии тәрчүмәләрин ачыг мүзакирәсини дә тәшкил етмәк, буну мәтбуатда ишыгландырмаг да олар.

Ишимин хүсусијјәти илә әлагәдар даһа чох ичтимаи-сијаси мәтнләрин тәрчүмәси вә редактәси илә марагланырам, университетин журналистика факүлтәсиндә тәрчүмә ихтисаслашмасындан дәрс дејирәм. «Тәрчүмә нәзәријјәси вә практикасы» китабыны јазырам. Китаб «Маариф» нәшријјатынын 1984-чү ил тематик планына дахил едилмишдир. Нечә вахтдыр ки, А. Бестужев-Марлинскинин «Молла Нур» повестини тәрчүмә едирәм.

АББАС АБДУЛЛА

1. Гәрар вахтында гәбул едилмишдир. Бу гәрар Азәрбајчанда бәдии тәрчүмә сәнәтини даһа да инкишаф етдирмәкдә вә тәрчүмә әсәрләринин даһа кениш тәблиғ олунмасында әвәзсиз рол ојнајыр вә ојнајачаг. Бәллидир ки, Азәрбајчанда бәдии тәрчүмәнин тәхминән әдәбијјатымызын јашы гәдәр јашы вар. Буну да нәзәрә алмаг лазымдыр ки, Азәрбајчан әдәбијјатынын Хагани, Низами, Нәсими, Фүзули вә онларча башга өлмәз классикләри бир нечә Шәрг дилини мүкәммәл билмиш вә о дилләрдә әсәрләр јаратмышлар. Нәсиминин, Фүзулинин әдәби ирси бу мәʼнада зәнкин материал верир. Демәли, белә гәдим бејнәлмиләл әнʼәнәси олан бир халгын бәдии тәрчүмә сәнәти бу күн јүксәк сәвијјәдә олмалыдыр. Тәәссүф ки, белә дејил.

Республикада бәдии тәрчүмә ишини јенидән гураркән биз гардаш республикаларын тәчрүбәсинә мүрачиәт етмәлијик вә онлардан бәһрәләнмәлијик. Бир һалда ки, әдәбијјатлар гаршылыглы бир-биринә тәʼсир едир вә зәнкинләшир, онда бәдии тәрчүмә сәнәти өзү нијә гаршылыглы зәнкинләшмәмәлидир? Мәсәлән, мән бу зәнкинләшмәни белә баша дүшүрәм. Әкәр Күрчүстанда «Әдәби әлагәләр вә бәдии тәрчүмә баш редаксијасы» он илдир фәалијјәт көстәрирсә, бу, чох мүтәрәгги һадисәдир. Демәли, белә бир тәшкилатын бизим республикада, үмумијјәтлә, бүтүн гардаш республикаларда фәалијјәт көстәрмәси вачибдир вә бу, үмумән әдәбијјатын хејринә олар. Әкәр Украјнада, Белорусијада, Күрчүстанда вә бир сыра башга республикаларда рүблүк тәрчүмә алманахлары чыхарылырса, бу алманахларын бүтүн республикаларда чыхарылмасы јенә дә үмуми ишимизин хејринә олар. Јахуд бир нечә илдир ки, Белорусија, Күрчүстан, Ермәнистан, кечән илдән исә Украјна јазычылар иттифаглары өз әдәбијјатларынын дүнја дилләринә, еләчә дә гардаш халгларын дилләринә тәрчүмәләринин он беш күнлүк семинарларыны кечирирләр. Азәрбајчан Јазычылар Иттифагы бу тәчрүбәни республикада кениш тәтбиг еләсә писми олар?

Тәрчүмәчи вә нәшријјат проблеми көһнә проблемдир. Бир сыра адамларын фикринчә, нәшријјат тәрчүмәчини чағырмалыдыр вә она сифариш вермәлидир ки, сән филан әсәри тәрчүмә елә. Мәнчә, бу, јанлыш јолдур. Нијә? Чүнки тәрчүмәчи мүстәгил јарадычы шәхсијјәтдир. Һәр һансы нәшријјат бу вә ја башга шаири, насири, драматургу чағырыб она сифариш вермир ки, сән филан мөвзуда бизә әсәр јаз, биз дә ону чап еләјәк. Белә олдуғу тәгдирдә, бу мүстәгиллик нијә тәрчүмәчинин әлиндән алынмалыдыр? Тәрчүмәчинин өзүнүн шәхси планы вар вә о, тәрчүмә еләдији әсәри нәшријјата сифариш вермәлидир. Әлбәттә, сөһбәт истеʼдадлы, професионал тәрчүмәчидән кедир, тәрчүмәнин бүтүн мәсʼулијјәтини һисс едән, өмрүнү бу јолда гојан тәрчүмәчидән кедир. Индики һалда нәшријјатларымызда тәрчүмә саһәсиндә плансызлыг вар—демәк о гәдәр дә дүзкүн дејил. Тәрчүмә иши үзәриндә нәзарәт Јазычылар Иттифагынын өһдәсинә дүшүр. Биз дәфәләрлә шаһид олмушуг ки, нәшријјатларымызда чох ашағы сәвијјәли тәрчүмә әсәрләри, һәтта тәрчүмәчиси көстәрилмәјән әсәрләр чап олунур. Бунларын һеч олмаса бири Јазычылар Иттифагынын тәрчүмә шурасында мүзакирә олунубму? Јох! Бәс әдәби мәһсула нәзарәти Јазычылар Иттифагы еләмәјиб, ким еләјәчәк?!

2. Бәдии тәрчүмә саһәсиндә кадр јетишдирмәк просеси мүрәккәб просесдир. Јәʼни бәдии әсәр тәрчүмә еләјән адамда, һәр шејдән әввәл шаир, насир, драматург, бир сөзлә, јазычы истеʼдады олмалыдыр. Јохса, һәр дил билән, дөшүнә дөјүб, дејә билмәз ки, мән тәрчүмәчијәм. Мәрһум Меһди Сејидзадә бир дәфә тәрчүмә илә бағлы бир мүзакирәдә деди ки, Иранда һамбаллар да фарс дилини билир амма онларын һеч бири Шејх Сәʼди олмаг фикриндә дејил. бәс нијә биздә фарс дилини билән һәр бир шәхс һөкмән фарс дилиндән тәрчүмә етмәк фикринә дүшмәлидир.

Республикамызда истеʼдады һәлә али мәктәб партасы архасында үзә чыхан хејли кәнч вар. Бу кәнчләри, әкәр али мәктәбдә охујурса, мүбадилә јолу илә дил өјрәнмәк үчүн гардаш республикаларын мүвафиг али мәктәбләринә көндәрмәк лазымдыр. Бу үсул Прибалтика республикаларында, Украјнада, Күрчүстанда, Ермәнистанда чохдан тәтбиг олунур вә көзәл нәтичәләр верир. Тәәссүф ки, бизим университетин филолокија факүлтәси бу мәсәләјә һәлә лазымынча фикир

вермир. Икинчи јол: бир сыра исте'дадлы кәнч јазычы али мәктәби битирдикдән сонра Јазычылар Иттифагы хәтти илә һеч олмаса бир иллијә бу вә ја башга гардаш республикаја е'зам олуна биләр. Мән кәнч исте'дадларын чоху илә сөһбәт етмишәм вә онларын чоху белә бир арзујла јашајыр. Украјна Јазычылар Иттифагы бу јолун һәр икисиндән истифадә едир. Күрчүстан Јазычылар Иттифагы исә бир аз да ирәли кедәрәк белә бир мүбадиләни инди дүнја мигјасында һәјата кечирир.

Тәрчүмә јалныз вә јалныз орижиналдан олмалыдыр. Икинчи бир јолу мән гәбул етмирәм вә һеч кәсә дә буну мәсләһәт көрмүрәм. Һәр һансы әсәри орижиналдан јох, тәрчүмә олундуғу икинчи бир дилдән тәрчүмә етмәк һәм орижиналын мәхсус олдуғу халга, онун дилинә, һәм дә тәрчүмә едилдији халга вә онун дилинә һөрмәтсизликдир. Онларча мисал кәтирә биләрәм ки, орижиналын дилини билмәмәк тәрчүмәчини күлүнч вәзијјәтә салыр. Бәллидир ки, күрчү классик әдәбијјатында бир сыра Шәрг ше'р формаларындан истифадә олунуб вә мүвафиг сурәтдә ше'рләрин башында бу формаларын ады күрчү тәләффүзүнә ујғун белә јазылыб: «Мухамбази» («мүхәммәс»), «тәчлиси» («тәчнис»). Дили билмәјән тәрчүмәчи бу ше'рләри Азәрбајчан дилинә тәрчүмә еләјәркән адлары күрчү тәләффүзүнә ујғун јазыр. Бунунла да азәрбајчанлы тәрчүмәчи нәинки ше'рин адыны, мәзмунуну тәһриф едир, һәм дә күрчү шаиринин горујуб сахладығы вә бизим ше'римиздә мөвчуд олан мүхәммәс, тәчнис формаларыны тәһриф едир. Күрчүләр анаја «деда» дејирләр. Е. Лисашвилинин «Кетсковели» романыны дилимизә чевирән тәрчүмәчи күрчүчә олан **«деда»ны «дәдә»** кими, **«ата»** кими баша дүшмүш вә **«ананы, ата»** тәрчүмә етмишдир. Вә јахуд Украјна дилиндән бир нәср әсәриндәки **«червониј һај»** сөзү дилимизә гара мешә кими тәрчүмә едилмишдир. Һалбуки, **червониј гара јох, гырмызыдыр.** Тәкрар едирәм, онларча белә мисал кәтирмәк олар вә мән бу хырда деталлары хатырлатмагла бир даһа тәрчүмәчиләримизи орижиналын дилинә һөрмәтлә јанашмаға чағырырам.

3. «Көһнә» тәрчүмәләрә јенидән гајытмаг бир сыра чәһәтдән вачибдир. Бәллидир ки, бүтүн дилләр кими Азәрбајчан дили дә дурмадан инкишаф едир, бәдии дилимиз дурмадан зәнкинләшир. вахтилә, дејәк ки, әлли-јүз ил бундан габаг дилимизә чеврилән әсәр, һеч шүбһәсиз, даһа чох тарихилик бахымындан диггәти чәкир. «Көһнә» тәрчүмәләрдән данышаркән Ленин мүкафаты лауреаты Нодар Думбадзенин «Литературнаја Грузија» журналынын мүхбиринә вердији мүсаһибә јадыма дүшүр. Һәмин сорғуда о демишдир: «Мән Пушкин вә Лермонтов әсәрләринин күрчү дилинә тәрчүмәләрини охујаркән белә фикрә дүшүрәм ки, онларын һәр икиси ән зәиф күрчү шаирләридир». Фикир верин, бөјүк рус шаирләрини бу көкә салан күрчү тәрчүмәчиләринә Нодар Думбадзе сәрт бир силлә илишдириб. Һалбуки, күрчү тәрчүмә мәктәбинин чох зәнкин ән'әнәләри вар. Мәнә елә кәлир ки, ады чәкилән шаирләрин әсәрләринин дилимизә тәрчүмәси—көһнә тәрчүмәләри саф-чүрүк еләмәк, јахшыларыны јенидән охучулара чатдырмаг, нагисләрини исә јенидән тәрчүмә етмәк кәрәклидир, белә бир аддым атмағын вахты чатмышдыр.

4. Дүнја поезијасындан У. Уитменин, А. Рембонун, Е. Верхарнын, Верленин, Пол Елүарын, Незвалын ше'рләринин орижиналдан дилимизә тәрчүмәсини охумаг чохданкы арзумдур. Украјна дилиндән исә Г. Сковороданын, И. Франконун, Т. Шевченконун, П Тычинанын, В. Симоненунун, мүасир шаирләрдән Д. Павлычконун, М. Винграновскинин, Л. Костенконун әсәрләри дилимизә тәрчүмә едилсә, јахшы олар.

5. Бу суалын биринчи һиссәсинә артыг чаваб верилиб. Икинчи һиссәсинә кәлдикдә исә бәдии тәрчүмә нә интерпретасијадыр, нә дә орижиналын сурәтини чыхармаг; бәдии тәрчүмә елә бәдии тәрчүмәдир. Јә'ни мән чох мүрәккәб јарадычылығы олан Украјна шаири Иван Драчын әсәрләрини дилимизә тәрчүмә едәркән дүшүнүрәм: көрәсән Иван азәрбајчанлы олсајды, бу фикри мәһз бу јаздығы гәлибдә нечә ифадә едәрди? Јахуд мәним И. Драчын ше'р гәлибиндә ифадә етдијим фикир бизим бәдии әдәбијјатын материалына чеврилә биләрми? Нәсә, белә-белә суаллар верә-верә, онун әсәрләрини тәрчүмә едирәм вә чалышырам ки, һәмин тәрчүмәләр һәм истe'дадлы Украјна шаири һаггында дүзкүн фикир јаратсын, һәм дә нә онун јарадычылығынын, нә бизим мүасир ше'римизин сәвијјәсиндән ашағы олсун.

6. Республикада бәдии тәрчүмә проблемләрини арашдыран көклү-башлы тәнгид јохдур. олмајан бир шеј һаггында нә данышасан. Шаирләрдән В. Гафаровун, С. Мәммәдзадәнин, әдәбијјатшүнас алимләримиздән Ф. Вәлихановანын, Һ. Бабајевин, С. Турабовун тәрчүмә проблемләринә һәср олунмуш мәгалә вә монографијаларыны охумушам. Бу әсәрләрин чохунда тәрчүмә мәсәләләри әдәби әлагәләр бахымындан изләнир, проблемин лингвист мөвгедән ишыгландырылмасы исә унудулур. Һалбуки бәдии тәрчүмә тәкчә әдәби һадисә дејил, һәм дә дил һадисәсидир. Һазырда Украјна дилиндән тәрчүмәләр едирәм вә өмрүм боју бу ишлә мәшғул олачағам. Бәдии тәрчүмәнин проблемләри чохдур вә бу проблемләрдән ән үмдәси јенә дә орижиналдан тәрчүмәдир. Һәр һансы халгын әдәбијјатыны орижиналдан тәрчүмә етмәјән бу вә ја башга халгын јүксәк тәрчүмә мәдәнијјәтиндән данышмаға дәјмәз.

САБИР РҮСТӘМХАНЛЫ

Шүбһәсиз, гәрар әдәби-мәдәни һәјатымызда мүһүм һадисәдир. Әлбәттә, бизи даһа чох онун јеринә јетирилмәси марагландырыр. Гәрарын дәјәри вә гијмәти, һәр шејдән өнчә, онун нечә, нә вахт вә нә сәвијјәдә һәјата кечирилмәсиндән асылыдыр. Бу мә'нада, бизим Дөвләт Нәшријјат Комитәсиндә гыса мүддәтдә көрүлән ишләр бир даһа тәсдиг едир ки, республикамызда тәрчүмә ишләри иләкүлл һалында мәшғул олмағын вахты, доғрудан да, чохдан чатыбмыш.

Республикамызда тәрчүмә саһәсиндә нә гәдәр уғурлу аддымлар атылса да, бүтөвлүкдә һамымызы дүшүндүрән вә нараһат едән елә чидди вәзифәләр, проблемләр вар ки, узун илләр үчүн фәалијјәт планы, нәзарәт вә әлагәләндирмә олмаса, бу ишләри һәјата кечирмәк мүмкүн дејил. Дөвләт Нәшријјат Комитәсиндә јени јарадылмыш тәрчүмә идарәсинә биз, бу бахымдан бөјүк үмид бәсләјирик. Идарәнин илк аддымлары көз габағындадыр: Республика нәшријјатларынын тәрчүмә редаксијалары арасында әлагәләр мөһкәмләниб, бир нечә ил үчүн перспектив планлар һазырланыб, тәрчүмәчиләрлә әлагәләр чанланыб, тәсадүфи әсәрләрин тәрчүмә олунмасы азалыб, бу ишә үмуми нәзарәт күчләниб, нәшријјатларда јени редаксијалар јарадылыб, тәрчүмәчи кадрлара гајғы артыб вә с.

Тәрчүмә инди елми-техники, ичтимаи-сијаси, әдәби-мәдәни һәјатымызын бүтүн саһәләрини әһатә едир. Идарәчилик ишләриндән башламыш мәишәтимизин елә бир саһәси јохдур ки, орада тәрчүмә мәсәләләринин изи бу вә ја башга шәкилдә көрүнмәсин; тәәссүф ки, бу ишлә һәр назирлик, һәр идарә өз билдији шәкилдә мәшғул олур, үмуми нәзарәт зәифдир, сәһвләр, долашыглыглар баш алыб кедир; нәтичәдә халгын ичтимаи дүшүнчәсинин инкишафы јолунда заһирән хырда көрүнсә дә, әслиндә хырда олмајан әнкәлләр мејдана чыхыр.

Мәнчә, бәдии тәрчүмәнин уғуру бир нечә башлыча шәртлә бағлыдыр: биринчи, тәрчүмә үчүн әсәрин вә тәрчүмәчинин јахшы сечилмәси, икинчиси, вахт, үчүнчүсү, тәрчүмәчинин әсәрин нәшринә архајын олмасы, јә'ни һәр һансы бир нәшријјатын тәрчүмә олунан әсәрин нәшрини өһдәсинә көтүрмәси. Бундан өтрү тәрчүмәчиләрлә нәшријјатлар арасында чидди, е'тибарлы мүнасибәтләр олмалыдыр. Өтәри, лазымсыз әсәрләр профессионал сәриштәси олмајан өтәри тәрчүмәчиләрә верилмәмәлидир. Тәсадүфи, кортәбии бир јолла уғур газанмаг мүмкүн дејил.

Журналын ифадәсинчә десәк, «Тәрчүмә тәсәррүфатымызы саһмана салмаг үчүн» көстәрдијимиз бу үч шәртә ејни дәрәчәдә әмәл олунмалыдыр. Москва нәшријјатларында олдуғу кими, нәшријјат сифариш верилән әсәри планлашдырмалы, бир нечә ил ирәлидән тәрчүмәчи илә мүгавилә бағламалы вә она гонорар верилмәлидир. Бир сөзлә, тәрчүмәчи архајын олмалыдыр ки, чевирдији әсәр кечикдирилмәдән нәшр олуначаг вә о, бу иши көрдүјү мүддәтдә мадди чәһәтдән тә'мин олунмалыдыр ки, кәнар иш далынча гачмасын, бүтүн күчүнү тәрчүмәјә верә билсин. Тәәссүф ки, нәшријјатларымызда тәрчүмәчи илә габагчадан мүгавилә бағламаг тәчрүбәси аз јајылдығына көрә тәрчүмәчиләр иши чох вахт тәләсик, дар вахтда вә елә-белә, башга ишләриндән вахт тапанда көрүбләр. Буна көрә дә ән јахшы тәрчүмәчиләр кетдикчә нәшријјатлардан узаглашмышдыр.

Сон вахтларда бизим «Јазычы» нәшријјаты бу саһәдә вәзијјәти јахшылашдырмаг үчүн хејли иш көрмүшдүр. Классик вә мүасир әдәбијјатымызын бир сыра нүмунәләринин рус дилинә вә бә'зән Гәрби Авропа дилләринә тәрчүмәси үчүн биз танынмыш тәрчүмәчиләри дә'вәт едир вә нәшријјатла тәрчүмәчиләр арасындакы е'тибарлы јарадычылыг мүнасибәтләрини кенишләндирмәјә чалышырыг. Рус охучулары арасында рәғбәтлә гаршыланмыш «Гоча Шәргин гапысы» (русча) китабы белә јараныб. Низами Кәнчәвинин, Хагани Ширванинин вә дикәр классикләримизин русча нәшрләринин кејфијјәти бу јолла јүксәлдилир. Хаганинин рүбаиләринин инкилис вә әрәб дилләринә чеврилмәсиндә, Һүсејн Чавидин сечилмиш әсәрләри икичилдлијинин русча нәшриндә дә бу јол әсас көтүрүлмүшдүр. Мүасир шаирләримиздән Бәхтијар Ваһабзадәнин бу јахынларда русча бурахылмыш бирчилдлији, Габилин кәлән ил бурахылачаг «Нәсими» поемасы, Нәриман Һәсәнзадәнин ше'р вә поемалар китабынын һазырлығы мәһз мүтәрчимләрин сечилмәси вә ишләрин үмуми нәшријјат-тәрчүмәчи разылығы үзрә дәгиг апарылмасы нәтичәсиндә уғурлу олмушдур. Рус вә дикәр гардаш халглар әдәбијјатлары, дүнја әдәбијјаты нүмунәләринин дилимизә чеврилмәси ишиндә дә белә мисаллар вар.

2. Бүтүн бунларла јанашы, тәрчүмә ишинин талеји, һеч шүбһәсиз, тәрчүмәчи кадрлардан, онларын истe'дад вә бачарығындан даһа чох асылыдыр. Тәәссүф ки, республикамызда тәрчүмәчи кадрларын јетишдирилмәсинә диггәт зәифдир. Кадр јетишдирилмәси бир јана, олан јахшы мүтәхәссисләр дә көздән-көнүлдән узагда. һәрәси бир јанда, нечә кәлди ишләјирләр вә бә'зән илләрлә сәсләри һеч јанда ешидилмир. Илләр узуну «Коммунист», «Бакы», «Әдәбијјат вә инчәсәнәт»

гәзетләриндә, «Азәрбајчан» журналында бу мәсәләләр дөнә-дөнә мүзакирә олунса да, нечә-нечә «дәјирми стол» вә «диалог» кечирилсә дә, гочаман тәрчүмәчиләрдән башламыш чаванларадәк, һамы дөнә-дөнә өз фикир вә мүлаһизәләрини десә дә, бүтүн бунлар сөз олараг галыр, ортада иш көрүнмүр. Јәгин ки, гәбул едилмиш гәрар бу саһәдәки е'тинасызлығы арадан галдырачаг.

Биз тәләбә-аспирант мүбадиләси јолу илә тәрчүмәчи кадрларын, гардаш халгларын дилини билән, әсәрләри орижиналдан чевирән мүтәхәссисләрин јетишдирилмәси зәрурәтиндән чох данышырыг. Мәним таныдығым тәрчүмәчиләрдән—Аббас Абдулла вә Вагиф Арзумановун һәм елми, һәм дә тәрчүмәчилик фәалијјәти бу јолун имканларыны дөнә-дөнә тәсдиг етмишдир. Тәәссүф ки, бу саһәдә дә плансызлыг, гајғысызлыг вар. Белә ки, тәләбә көндәрилир, лакин онун сонракы талеји унудулур. Республикамызын мүасир инкишаф сәвијјәсиндә бизим бүтүн ССРИ халглары дилләрини билән кәнч, истеʼдадлы мүтәхәссисләр јетишдирмәк имканымыз вардыр! Садәчә олараг, бир ишә чан јандырмаг лазымдыр. Мәнчә, республика Али вә Орта Ихтисас Тәһсили Назирлији—башга республикаларда охумаға тәләбә гәбулу ишиндән әлавә (бу ишдәки уғурлар бизи севиндирир!) һәм дә II—III курслардан артыг өз тәрчүмәчилик бачарығыны көстәрмиш кәнчләрин башга республикалара көндәрилмәси мәсәләсини дә өһдәсинә көтүрүб, бу ишлә даһа чидди мәшғул олмалыдыр. Һәм дә бу иши дүнја мигјасында көрмәк вахты јетишмишдир. Ајдындыр ки, бу јол гат-гат даһа артыг хејир верәр. Бу мәгсәдлә АДУ-дан, АПИ-дән, рус дили вә харичи дилләр институтларындан ән јахшы охујан тәләбәләри Гәрби Авропа өлкәләринә тәчрүбәјә көндәрмәк әнʼәнәсини кенишләндирмәк зәруридир.

Индики вәзијјәтдә бүтүн тәрчүмәләрин орижиналдан олмасыны тәләб етмәк реал дејил вә һәлә ки, буна имканымыз јохдур. Мәнчә, орижиналын дилини билән зәиф, истеʼдадсыз тәрчүмәчидәнсә, орижиналын дилини билмәјән истеʼдадлы тәрчүмәчи даһа гијмәтлидир. Бир мисал чәким: Тофиг Бајрам авар дилини билмир, Р. Һәмзәтовун шеʼрләрини русчадан чевирир. Авар дилини билән бир-ики нәфәрин, о чүмләдән Мөвлуд Јарәһмәдовун да тәрчүмәсиндә Р. Һәмзәтову охумушуг. Тофиг Бајрамын көзәл тәрчүмәләри илә орижиналдан тәрчүмәләри мүгајисә етмәк олармы? Гәтијјән јох!

Сәмәд Вурғун фарс дилини билмәсә дә «Низами Кәнчәвинин «Лејли вә Мәчнун»уну классик шеʼримизин фарс дилини билән дикәр мүтәрчимләриндән даһа јахшы чевириб. Демәли, һәр дил билән јахшы мүтәрчим ола билмәз. Өз дилини јахшы билмәјән вә бу дилдә һеч нә јаза билмәјән адам нечә дил өјрәнир-өјрәнсин, нә иш көрә биләр?

Индиликдә сөһбәт ән истеʼдадлы јазычы вә шаирләрин тәрчүмә ишинә чәлб едилмәсиндән кетсә, даһа јахшы олар вә јахшы олар ки, әсәрләрин үчүнчү дил васитәсилә јох, сәтри тәрчүмәләр јолу илә чеврилмәси даһа кениш тәтбиг олунсун.

3. 30—50-чи илләрдә дилимизә чеврилмиш тәрчүмә әсәрләринин һамысына «көһнә» демәк олмаз! Онларын арасында бизим көзәл әдибләримизин тәрчүмәләри вар ки, дөнә-дөнә нәшр олуна биләр! Дилдә, үслубда мүәјјән фәрг нәзәрә чарпырса, бундан горхмаг лазым дејил! Лакин бүтөвлүкдә көтүрсәк, һәм Азәрбајчан дилинин инкишаф сәвијјәси, һәм дә тәрчүмә сәнәтинә мүнасибәт, тәрчүмәнин нәзәри вә әмәли тәләбләри бу күн һәмин әсәрләрин чохунун јенидән чеврилмәсини тәләб едир. Мән јени нәслин нүмајәндәси олдуғума көрә тәрәфкешлик етмәк истәмирәм, лакин, әдаләт намина демәк лазымдыр ки, инди тәрчүмә ишинә мүнасибәтдә үстүн чәһәтләр чохдур; һәрфи тәрчүмәчилик мејли азалыб, тәрчүмә јарадычылығынын јени әнʼәнәләри сүрʼәтлә инкишаф едир. Лакин бир даһа хатырладырам ки, бу, бүтүн әсәрләрә аид дејил. 30—50-чи илләрин елә көзәл тәрчүмә нүмунәләри вар ки, (мәсәлән, «Јевкени Онекин») онлар һәмишә классик тәрчүмә нүмунәси олараг галачаг.

4. Мүасир дүнја әдәбијјаты вә совет әдәбијјатынын бүтүн ән јахшы нүмунәләри тәдричән дилимизә чеврилмәлидир. Азәрбајчан охучусу бүтүн әдәби зирвәләри көрмәклә јанашы, мүасир әдәбијјаты даһа јахшы билмәли вә охумалыдыр. Бу мәʼнада, мәнчә, классик әдәбијјатын чеврилмәсини давам етдирмәклә, әсас диггәт ән јахшы мүасир әсәрләрин дилимизә исти-исти чеврилмәсинә јөнәлдилмәлидир. Дејәк ки, әкәр бүтүн дүнја Маркесин «Јүз илин тәнһалығы» романыны охујурса—бизим бу әсәри тезликлә тәрчүмә едиб өз охучуларымыза чатдырмамағымыз күнаһ олар вә бу јолла өз дилимиздә охујан охучуларымызын мүәјјән гисмини итирмиш оларыг. Бундан әлавә, тәрчүмә үчүн әсәр сечилмәсиндә, мәнчә, даһа чох халгымызын мүасир мәдәни сәвијјәси, әхлагы, психолокијасы, ичтимаи, тарихи вәзифә вә тәләбләри дә нәзәрә алынмалыдыр.

Илк нөвбәдә Азәрбајчанла бағлы олан әсәрләр чеврилмәлидир. Тарихимизә ишыг салан елми-әдәби, бәдии нүмунәләрин һамысы азәрбајчанча сәсләнмәлидир. Бу чәһәтдән, мәсәлән, Һеродотун «Тарих»инин азәрбајчанча олмамасы, мәнә, дејәк ки, Маһмуд Гашгаринин «Дивани лүгәтүл түркү»нүн дилимиздә индијәдәк нәшр едилмәмәси гәдәр гәрибә кәлир. Сон вахтларда Шәрг өлкәләриндә, Иранда, Ирагда, Түркијәдә бир сыра елә мәнбәләр, тәдгигат әсәрләри, тарихи-бәдии әсәрләр нәшр олунуб ки, онларын һамысы бизим дилә чеврилмәси, халгымызын тарихини, мәдәни-ичтимаи инкишаф јолларыны өјрәнмәк дә чәтин олар.

Рус әдәбијјатынын, дикәр гардаш совет халглары әдәбијјатларынын тәрчүмәси мәсәләсинә кәлинчә демәлијәм ки, сон илләрдә бизим нәшријјатларымыз хејли иш көрүбләр вә бу иш илдән-илә кенишләнир. Һазырда «Јазычы» нәшријјаты Л. Толстојун ондөрдчилдлијини баша чатдырмаг үзрәдир. Бу, һәр бир мәдәни халг үчүн диггәтәлајиг факт ола биләр. Кәләчәкдә дүнја вә совет халгларынын ән көркәмли әдибләринин әсәрләри чилдләр шәклиндә нәшр олунмалыдыр вә «Јазычы» бу саһәдә перспектив планлар ишләјиб һазырламышдыр. Республика Дөвләт Нәшријјат Комитәси јүзчилдлик «Дүнја әдәбијјаты китабханасы» серијасынын нәшрини гәрара алмышдыр.

Бүтүн бунларла јанашы, мәнчә, бу күн гаршыда дуран ән мүһүм мәсәлә өз әдәбијјатымызын башга дилләрә тәрчүмәси вә нәшридир. Бу мәгсәдлә «Јазычы» нәшријјатында хүсуси рус дилиндә әдәбијјат вә Шәрг әдәбијјаты редаксијалары јарадылмышдыр ки, бу да бир сыра әдәби нүмунәләримизин рус, фарс, түрк, әрәб дилләринә тәрчүмәси вә нәшри ишини јахшылашдырачагдыр. Ән јахшы әсәрләримизин Гәрби Авропа дилләринә тәрчүмәси ишиндә өз дахили имканларымыздан даһа јахшы истифадә етмәк лазымдыр вә бунунла бағлы нәшријјат јарадычылыг ишләрини кенишләндирир.

5. Орижинала мүнасибәт—орижинала садиглик кими баша дүшүлмәлидир! Бурада да һәр шеји тәрчүмәчинин истеʼдады, өлчү һисси һәлл едир. Орижиналын гулу олуб—өз дилимизин, Азәрбајчан тәфәккүрүнүн хүсусијјәтләрини унутмаг нә гәдәр зијанлыса, орижиналдан узаглашмаг да о гәдәр хејирсиздир. Бәдии тәрчүмә бир әдәби факты дикәр дилдә охучуја чатдырмаг мәгсәди дашыјырса, әсас мәгсәд бу фактын тәһриф едилмәмәсидир. Орижиналын бүтүн форма хүсусијјәтләри, бәдии ифадә рәнкарәнклији горунуб сахланылмалыдыр.

6. Јох. Тәәссүф ки, биздә тәрчүмә нәзәријјәси дә, конкрет тәрчүмә нүмунәләри дә һәлә тәнгиди лазым олан сәвијјәдә мәшғул етмир. Тәсадүфи мәгаләләр исә бу саһәдәки бошлуғу долдура билмәз... Сон илләрдә тәрчүмә ишинә кетдикчә даһа чох вахт сәрф едирәм. Инди бөјүк полјак шаири Адам Митскевичин шеʼрләр китабынын тәрчүмәсини тамамламаг үзрәјәм. Охудуғумуз һәр јахшы әсәри өз дилимиздә көрмәк һәвәси тәбиидир вә јәгин ки, бу һәвәс һамынын үрәјиндән кечир.

РЕДАКСИЈАДАН: Азәрбајчан КП МК-нын «Республикамызда тәрчүмә ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында» гәрары илә әлагәдар редаксијамызын сорғусуна алдығымыз чаваблардан да көрүнүр ки, тәрчүмә саһәсиндә доғрудан да бир сыра һәлли вачиб проблемләр вар. Чаваблардакы «нараһатлыг нотлары» да күман ки, бунунла бағлыдыр. Тәрчүмә иши саһәсиндә јахын илләрдә әсаслы дөнүш јаратмаг үчүн нәшријјатларын, әлагәдар јарадычылыг тәшкилатларынын үстүнә бөјүк мәсʼулијјәт дүшүр.

Бүтүн бунларла бағлы чавабларда бир сыра мүбаһисәли һөкмләр дә ирәли сүрүлүр. Әлбәттә, мәʼлум һәгигәтдир ки, кичик бир сорғу илә бүтүн проблемләри әһатә етмәк, һәлл етмәк мүмкүн дејилдир. Одур ки, халглар арасында ән бөјүк мәʼнәви дајаг сајылан тәрчүмә ишимизин саһмана салынмасы, бу дајағы мөһкәм өзүлләр үстүндә гурмаг јолунда јазычыларымызын, тәчрүбәли тәрчүмәчиләримизин, әлагәдар тәшкилатларын нүмајәндәләринин фикир вә мүлаһизәләринә еһтијач дујулур. Редаксија белә һесаб едир ки, тәрчүмә сәнәти илә бағлы сөһбәти давам етдирмәк зәрурәти дә бурадан ирәли кәлир.